

Др Ена Мирковић, истраживач сарадник,
Институт за српску културу, Приштина/Лепосавић
ena04111986@gmail.com

Оригиналан научан рад
Примљен 05.09.2017.
Прихваћен 25.11.2017.

Благоје Нешковић и политика обавезног откупа (1945–1952)*

Апстракт: У раду смо покушали да што боље расветлимо улогу Благоје Нешковића у спровођењу откупне политике на територији Народне Републике Србије (НРС). За време трајања обавезног откупа он је обављао најзначајније политичке функције – од 1945. до 1948. био је секретар Централног комитета и председник Владе НРС, а од 1946. до 1951. године био је и председник Комисије државне контроле НРС. У историографији остао је упамћен као инспиратор бруталне откупне кампање у Републици Србији, нарочито у Војводини, иако је касније истицао свој труд да укаже како је Србија била неправедно оптерећена откупним плановима.

Кључне речи: Благоје Нешковић, обавезни откуп, Војводина, Србија, комунисти.

Убрзо после формирања владе Демократске федеративне Југославије (ДФЈ), 7. марта 1945. године, донет је и Закон о Народној влади Србије, према коме је за формирање владе Народне републике Србије (НРС) мандат добио Благоје Нешковић.¹ Он је на Трећем ванредном заседању Антифашистичке

* Рад је написан у оквиру пројекта *Материјална и духовна култура Косова и Метохије* (Ев. бр. 178028), који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

¹ Др Благоје Нешковић (1907–1984) рођен је у Крагујевцу, завршио Медицински факултет у Београду, учествовао као борац и лекар у Шпанском грађанском рату, био члан Комунистичке партије Југославије од 1935. године. За време Другог светског рата изабран је на место секретара Покрајинског комитета Комунистичке партије Југославије за Србију, после ослобођења био секретар Централног комитета Комунистичке партије Србије и председник Владе до 1948. године. Године 1952. постао је потпредседник Владе Федеративне Народне Републике Југославије, али је убрзо под оптужбом спровођења опортунистичке политике и сарадње са Информбироом, приморан да да оставку на све партијске функције и искључен је из Централног комитета Југославије. Од тада се посвећује научној каријери и више није присутан у политичком животу. Партија је одбила његов захтев за рехабилитацију 1984. године. Преминуо је 11. новембра 1984. године.

народно-ослободилачке скупштине Србије (АСНОС), од 7. до 9. априла 1945. године поднео листу кандидата, која је једногласно усвојена, а уједно је именован за председника владе Народне Републике Србије.² Та влада постојала је све до 22. новембра 1946. године, када је, после проглашења Федеративне Народне Републике Југославије (ФНРЈ) и доношења Устава, формирана нова влада истог мандатара. Обе владе Благоја Нешковића суочиле су се са бројним послератним проблемима у привреди, с планским планирањем, проблемом откупа, индустријализацијом земље.³

У том времену формирана је и Контролна комисија као посебан орган који је имао задатак да контролише спровођење одлука Централног комитета (ЦК), надзире партијске организације и брине се о спровођењу партијске линије. При владама народних република биле су образоване републичке контролне комисије, чије је председнике постављао председник Савезне контролне комисије. Благоје Нешковић именован је за председника те комисије у Србији. Ту функцију обављаће до 1951. године, а о раду Комисије рекао је: „Преко свог бироа за притужбе и предлоге комисија је примљене притужбе и жалбе проверавала по установљеним неправилностима интервенисала код надлежних власти и установа да се исправе. Највећи број притужби дошао је од лица која су погођена мерама и законима наших народних власти, одлуке о аграрној реформи, стамбене одлуке, одлуке о отпуштању из државне службе, одлуке за социјалну помоћ и пензије, за ратну добит и разних одлука народне власти. Може се рећи да је око 25% од укупно примљених притужби било оправданих.”⁴

Благоје Нешковић је као председник те комисије био упознат и са проблемима које је донео обавезни откуп, пошто се део упућених жалби односио и на то питање. Будући да наводи како је релативно мали број примљених притужби био оправдан, а да се нису све односиле на откупно питање, мали је број тих притужби био стварно и уважен.

Прописи о обавезном откупу донети су одмах после рата,⁵ почевши од Уредбе о откупу жита и стоке за потребе исхране војске и оскудног станов-

(Историјски архив Београда (ИАБ), фонд Благоја Нешковића и Браниславе Бране Перовић 2157, кутије 1-32).

² *Заседања антифашистичке скупштине народног ослобођења Србије и Народне скупштине Србије (7-9 април 1945 и 26-27 јули 1946)*, стенографске белешке, Београд 1946, стр. 146; Nežović, Slobodan; Petranović, Branko, *AVNOJ i revolucija, Tematska zbirka dokumenata 1941-1945*, Београд 1983, стр. 709.

³ Исто.

⁴ Архив Србије (АС), Народна Република Србија Г-18, Препис говора председника владе Србије др Благоја Нешковића.

⁵ За време Другог светског рата уведени су принудни откупи којима су сељацима одузимање сировине потребне за издржавање војске, окупаторске, али и народноослободилачке. На тај начин уведена је политика принудног откупа, која ће након Другог светског рата бити детаљније разрађена. Такође, у ратним условима је постојала реквизиција – куповина пољопривредних

ништва Србије, донете 11. маја 1945. године, којом се први пут правно регулише принудни откуп.⁶ Откупљивао се широк спектар пољопривредних производа, почевши од житарица, преко стоке, поврћа, сточне хране, живине, итд., а критеријуми за утврђивање величине обавезе мењани су из године у годину.⁷ Политика принудног откупа трајала је седам година, све до 1952, када је укинута. Сваке године прављени су посебни планови откупа, који нису одговарали реалној слици пољопривредне ситуације у земљи. На нивоу ФНРЈ прављени су планови за сваку календарску годину, који су предвиђали обавезе сваке републике посебно и прописивали количину артикала и врсте робе за откуп у задатој години, а републике би даље на том основу сачињавале планове о откупу. Закон из августа 1945. године прокламовао је да земља припада онима који је обрађују.⁸ На конфисковану земљу добили су право беземљаши, али није дозвољено да њоме слободно располажу – нису смели да је деле, продају, дају у закуп и слично наредних 20 година.⁹ Мерама у пољопривреди повећан је број ситних земљопоседника који су имали од 2–5 хектара земље.¹⁰

Сељачки сталез био је подељен у седам категорија: у првој су били они са поседом до три хектара, а у осмој они са највећим поседима, који су имали у просеку 20 хектара земље.¹¹ Богати сељаци називани су кулацима и припадали онима од пете до седме категорије. Они су први били на удару политике принудног откупа.¹² На категоријама које су сматране „кулачким” ломила се откупна политика. Благоје Нешковић дефинише став државе према овој кате-

производа на реверс признанице, које су касније наплаћиване код виших војних команди. Након ослобођења Београда, 1. новембра 1944. године, формирана су економска одељења при ВШ и ГШ, која су имала задатак да прикупљају храну за потребе НОВ, а настављено је са испоруком хране војсци из ослобођеног дела Србије. Сматрало се да би Србија, као земља најбогатија привредним богатствима, требало да економски помаже осталим деловима Југославије. Главним изворима снабдевања сматрани су добровољни прилози, ратни плен, производи са конфискованих имања и напуштених газдинстава и вишкови који су прикупљани путем откупа. (Павловић, Момчило, *Српско село 1945-1952. Откуп*, Београд 1997, стр. 52. (у даљем тексту: Павловић, М., *Српско село...*); Нешовић, Слободан *Привредне, политичке и економске мере у току ослободилачке бобе народа Југославије*, Београд 1964, стр. 30-32.)

⁶ „Уредба о откупу жита и стоке за потребе исхране војске и оскудног становништва Србије од 11. 5. 1945”, *Службени гласник Србије*, бр 13, 26. мај 1945.

⁷ „Уредба о планској расподели и потрошњи робе”, *Службени лист ДФЈ*, 15. мај 1945.

⁸ Ђурђев, Бранислав, *Послератно насељавање Војводине*, Нови Сад 1995, стр. 62.

⁹ „Закон о аграрној реформи и колонизацији”, *Службени лист ДФЈ*, 28. август 1945.

¹⁰ Dobrivojević, Ivana, *Selo i grad. Transformacija agrarnog društva Srbije (1945-1955)*, Beograd 2011, str. 295 (у даљем тексту: Dobrivojević, I., *Selo i grad...*); Гудац Додић, Вера, *Аграрна политика ФНРЈ и сељаштво у Србији 1949-1953*, Београд 1999, стр. 91.

¹¹ „Уредба о откупу житарица у економској 1946-1947. години”, *Службени лист ФНРЈ*, 30. април 1946. година.

¹² Божић, Драгиша, *Црвени јарам*, Љиг 1991, стр. 6. (у даљем тексту: Божић, Д., *Црвени јарам...*)

горији становништва: „Кулак је за нас кулак када води борбу против нас. Кад извршава обавезе ми не водимо борбу против њега. У Војводини је шеста и седма категорија највише закачена. Чак и Контролна комисија те категорије уопште не узима у обзир. Резоновали су: то су кулаци и они ће се снаћи. Значи треба разбити ту ствар по линији утврђивања тачног стања, али не отворити широка врата. По тој линији треба разбијати то секташтво и водити борбу против шпекуланата који хоће да нас изиграју. Ту борбу треба да воде чланови Партије и ћелије, не иза плотова, већ пред народом, на зборовима и улици, где се састаје група људи.”¹³

Они који су припадали од прве до треће категорије сматрани су за пролетере и између њих су бирани активисти, трећа и четврта категорија биле су помешане, а од пете категорије сви су сматрани за кулаке.¹⁴ Благоје Нешковић изнео је свој став о односима према класама у реферату о тој теми: „Лењин је рекао да се снага буржоазије налази у снази ситне производње и да зато треба да се уклони ситноробна производња [...] Основна маса радног сељаштва су средњаци. Споразум са средњацима има и другу страну да ојача власт радног народа на челу са радничком класом под руководством Комунистичке партије и да служи изградњи социјализма.”¹⁵

Тај говор Благоја Нешковића имао је ширу позадину, није случајно што се у њему позива на Лењина, а не на Стаљина, што је раније било уобичајено, пошто је говор настао 1948. године, након сукоба са Информбироом. Како је требало доказати да је насупрот оптужбама из Москве КПЈ остала верна марксизму и лењинизму, а главна тачка критике и Москве био је став КПЈ према селу и „кулацима”, Благоје Нешковић је на тај начин следио линију Партије.

Аграрна реформа спроведена после рата и колонизација довеле су до померања становништва и уситњавања великих поседа, који више нису могли да донесу знатније тржишне вишкове и испуњавају све веће откупне планове државе.¹⁶ Војводина је при том сматрана за најбогатију област кад је реч о обрадивим површинама и житарицама, те су се од ње очекивали највећи приноси. Исељавањем Мађара и Немаца након рата на то подручје је доведено становништво из осталих крајева земље, које није било вично таквом начину привређивања.¹⁷ Држава се ослањала на ситни сељачки посед, који није имао

¹³ Архив Србије (АС), Председништво Владе Народне Републике Србије (1945 – 1953) Г-17, Саветовање са окружним комитетима.

¹⁴ Божић, Д., *Црвени јарам...*, стр. 6.

¹⁵ Нешковић, Благоје, *О заоштравању класне борбе на селу у садашњој етапи изградње социјализма и о савезу радничке класе и радног сељаштва*, Загреб 1948, стр. 2.

¹⁶ Попов, Јелена, *Драма на војвођанском селу 1945-1952: обавезни откуп пољопривредних производа*, Нови Сад, 2002, стр. 14.

¹⁷ Гаћеша, Никола, *Аграрна реформа и колонизација у Југославији 1945-1948*, Нови Сад, 1984, стр. 362.

могућности да ствара вишкове, док је од богатијих сељака (кулака) настојала да применом политике принудног откупа одузме што више, а то је доводило до њиховог демотивисања за повећање производње, а током времена нису били у стању да испуне све веће откупне захтеве државе.

Од 1947. године народни одбори су разрезивали државне обавезе, а месни народни одбори (МНО) били су задужени за прикупљање података о засејаним површинама, броју чланова домаћинстава, просечном приносу и агитовали су међу локалним становништвом о важности откупа. Месни народни одбори имали су надлежност и да воде евиденцију о извршеним обавезама и да предузимају мере против лица која су избегавала своје откупне обавезе. Одређивали су ред и дан испорука откупних станица, а у појединим годинама било им је остављено право да одлучују о висини обавезне испоруке у распону прописаног минимума и максимума.¹⁸ Изнад њих су били срески народни одбори (СНО), који су имали шири овлашћења и контролисали рад МНО, организовали још детаљније агитацију за политику откупа и појашњавали уредбе добијене од виших органа о питањима везаним за откуп. Контролисали су количину жита на свакој вршилици користећи се системом тзв. повереника на вршилицама, оданих чланова Партије и Скоја који су обављали тај посао. Свој систем контроле преносили су и на откупне станице, чији су рад контролисали, те на продају слободних вишкова жита на свом подручју. До 1947. године изнад СНО били су окружни народни одбори, који су руководили целокупним радом око откупа, контролисали месне и среске одборе и бринули се о правилности спровођења откупне политике. Почетком 1947. године ти одбори су укинута, а њихови послови прешли су на среске народне одборе, у оквиру којих су формирана нова одељења и управе како би успешно извршавали те задатке. На нивоу МНО и СНО постојала су и повереништва за трговину и снабдевање као основне јединице на терену које су извршавале задатке МТ.

Од 1948. године уведене су комисије које су ишле од парцеле до парцеле, користећи се системом „метровке” (квадратни метар који се састојао из четири летве, од којих су три биле фиксиране, а четврта се могла померати према потреби), које су спуштане на више различитих места и утврђивале будући принос и обавезни вишак. Петровка се примењивала на житним пољима, а код одређивања приноса кукуруза примењивана је другачија процедура. Клипови мерени помоћу мотке дужине пет метара, на више места у њивама како би се израчунао будући просек приноса.¹⁹ На сличан начин одређивани су просечни приноси и осталих култура, пасуља, јечма, лана, сунцокрета и слично. Комисије су утврђивале површине засејане различитим културама и састајале су се са

¹⁸ Павловић, М., *Српско село...*, стр. 96.

¹⁹ Павловић, М., *Српско село...*, стр. 90.

комисијама које су утврђивале приносе да би заједнички списак површина и приноса достављале среској комисији, а она републичким органима.

Држава је преко Комитета за законодавство и изградњу народне власти регулисала питања откупа у току 1947. године. Комитет је издао упутства којима је предвиђено да се откуп врши преко савезних, републичких и среских управа, које су биле међусобно повезане и контролисале откуп свих пољопривредних производа. У пракси те методе нису дале жељене резултате, испостављало се обично да су приноси били далеко мањи од планираних што због тога што се посао мерења заводио шаблонски и непрецизно што због отпора сељаштва.

О питању откупа често је расправљано на седницама у највишим државним органима, због проблема у испуњавању задатих норми. Благоје Нешковић се тим поводом обратио посланицима у једном свом говору у Скупштини НРС, где је критиковао рад месних и среских народних одбора: „Ја нећу да кажем, било је техничких грешака, грешака чисто у техници откупа, али највећи део тих грешака је управо дошао због грешака месних власти које су свесно и намерно саботирале давање тачних података. То је чињеница и ми да се окрећемо на све стране, морамо да видимо узрок слабог откупа у месним народним одборима. Ја нећу да кажем да нема опортунизма у неким среским одборима. Али да су месни одбори ти који неће свесрдно да се заложу да се откуп спроведе како треба, то је чињеница. Баш добијање тих нетачних података проузроковало је разне неправилне одлуке и кочење откупа.”²⁰

Иако је Војводина као житница највише издвајала у принудном откупу, Благоје Нешковић је негирао ту чињеницу, следећи партијску линију:²¹ „Шта дају грађани у Војводини више од других грађана? Ништа они не дају више него други грађани Југославије. С тим треба да смо једно начисто [...] Не сме да се иде дотле да се стално понавља како Војводина даје, како се њој узима. Крајње је време да се с тим причама енергично рашчисти и да се зна ко шта ‘даје’.”²²

Из говора закључујемо да је постојало незадовољство третирањем АПВ у систему ФНРЈ. То незадовољство није било само откупном политиком већ и чињеницом да су у првој деценији после рата из Војводине премештени индустријски капацитети. Новија истраживања су показала да су ти капацитети премештени у друге крајеве ФНРЈ, од чега најмањи број њих на територију

²⁰ ИАБ, 2157, К-8, Говор Благоја Нешковића у скупштини.

²¹ Укупан план откупа је у јулу 1947. године предвиђао да је Војводина дужна да откупи 303.421 вагона, Србија (77.759), Хрватска (108.250), БиХ (36.160), Македонија (23.280), Словенија (2.670), Црна Гора (1.700). (Petranović, Branko, *Istorija Jugoslavije*, III, Beograd 1988, str. 108). Попов, Чедомир; Попов, Јелена, *Аутономија Војводине – српско питање*, Сремски Карловци 2000, стр. 100-101).

²² ИАБ, 2157, К-8, Говор Благоја Нешковића у скупштини.

Републике Србије, како се то раније веровало, а највише у друге републике.²³ Водећа политичка структура Републике Србије (укључујући Благоја Нешковића као председника двеју влада) није заштитила интересе своје државе у целини. Напротив, ишла је наруку развоју осталих јединица на сопствену штету.

Партија је била одлучна да се обрачуна са онима који не желе да спроводе њену откупну политику, па је већ од 1946. године уследио притисак на оне који избегавају откупне обавезе. Партијски активисти задужени за спровођење откупне политике почели су да притискају сељаке да испуњавају откупне обавезе, с једне стране, а, с друге, да се прикључе „социјалистичкој реконструкцији села” уласком у сељачке радне заједнице.²⁴ У процесу колективизације КПЈ је у својим теоријским чланцима, документима и штампи непрестано упозоравала на поштовање принципа добровољности удруживања, али је у пракси тај случај био знатно другачији.²⁵ Очевици сведоче о количини притиска којим су тада свакодневно били изложени: „Нисмо били с миром ни дању ни ноћу. Одборници и њихови симпатизери наоружани пиштољима, узели су власт у шаке, иду дању кроз село и певају: ‘Одборници месо једу, а кулаци само гледу /Кулак амбар метлом брише све предао, нема више./ Низ браду му суза лије још му траже тоне двије./ Одборници вино пију, а кулаци на робију’. Ноћу, често у поноћ, лупају на врата. Не знаш више шта ћеш. Терају нас сред ноћи у Месни одбор. Седе, грицкају пршуту, а ја стојим, гледам и чекам „пресуду” – колико још да предам. Најчешће оно што већ немам.”²⁶

Ако нису хтели да испуне услове откупа, активисти су приписивали кулацима затворске казне, где су у случају краћих казни били затворени у просторијама МНО, а на дужи су упућивани у КП Забела, одакле су распоређивани на друга казнено-поправна градилишта: Дечане, Костолац, Нови Београд, Пећ, Славковицу, Книћанин, Буљкес...²⁷ Услови у затворима били су често врло тешки, чак и када су осуђивани на краће време, о чему сведоче сећања преживелих: „Мене западне седам дана. Било је грозно: у једном одељењу око 50 затвореника. Нема из собе никуд, сем на саслушање. Ту су и кибле. Лежимо један преко другог. Сећам се добро, било је неколико старијих људи из Такова код Уба, двојица су били шлогирани. Морао сам да обећам да ћу да предам све што траже, само главу да извучем, да не полудим у оном јаду и смраду.”²⁸

Немамо података да је Благоје Нешковић директно био упућен у ситуацију у затворима, али је мало вероватно да као председник владе ништа није знао.

²³ Попов, Јелена „Дислокација индустријских постројења из Војводине”, у: *Зборник Матице српске за историју*, 51, Нови Сад 1995, стр. 43-9.

²⁴ Павловић, М., *Српско село...*, стр. 117.

²⁵ Dimković, Borislav, *Seljaštvo i komunisti na selu*, Novi Sad 1973, str. 25.

²⁶ Божић, Д., *Црвени јарам...*, стр. 9.

²⁷ Божић, Д., *Црвени јарам...*, стр. 9.

²⁸ Исто, стр. 13.

Он је подржавао употребу милиције у случајевима отпора. Ситуација на селу била је последица политике коју је он подржао и за коју се залагао у својим говорима, тако да свакако сноси одговорност за сурове третмане кроз које су пролазили они који нису могли или хтели да испуне државне захтеве.

Држава се све више мешала у привреду и тржиште, па је доношењем Закона о општедржавном привредном плану и органима за планирање крајем маја 1946. године сузбијен сваки облик самосталне иницијативе и тржишног пословања.²⁹ Задруге су, пак, уздизане као најбоља привредна организација у коју би ушло сељаштво, што је чинио и Благоје Нешковић у својим говорима: „У задругарству ми видимо моћну привредну организацију којој је циљ да побољша положај и услове живота сељаштва и радног народа и ми ћемо га као таквог помагати. То је јасно и ми на њега не гледамо као на неки прилепак или допуну државног сектора већ сматрамо да државни сектор и задружни сектор чине једну целину са циљем да се побољша положај радних маса.”³⁰

С друге стране, Благоје Нешковић је упорно негирао да државна интервенција гуши приватни сектор, наглашавајући да је и тај сектор подржан ако је у народном интересу. „Није тачно да ми гушимо приватни сектор. Није тачно. Тачно је то да ми желимо да се на трговини не зарађује, да се створе повољни услови како би се народу омогућио што бољи живот. Тачно је и то да се иницијативом народних власти покреће приватни сектор да учествује у продаји и дистрибуцији робе. Међутим, приватни сектор није увек лојалан у том погледу.”³¹ Другим речима, држава је подржавала приватнике, али само ако има могућност да контролише њихов рад и капитал који проистиче из тог рада.

Показало се и да откупна политика у НРС не даје очекиване резултате. На крају економске 1945–1946. године било је откупљено белих жита 32.061 вагон, а кукуруза 27.901 вагон, укупно 59.962 вагона, од чега са територије Војводине 28.000 вагона белих жита и 24.000 вагона кукуруза; на подручју уже Србије откупљено је 3.884 вагона белих жита и 3.895 вагона кукуруза, а на Космету 177 вагона белих жита и само шест вагона кукуруза. Када је био у питању откуп стоке у НРС, он још није имао присилан карактер, било је откупљено 29.471 говедо, 46.713 комада ситне стоке и 3.184 свиња.³² Комунистичка партија Југославије се 1945–1946. године још није довољно учврстила на власти, па лоши резултати откупа нису били толико приметни.

Међутим, економска 1946. година показала је реалнију слику према питању откупа. Иако се статистички подаци разликују, заједничко је да сви они показују како план није био испуњен. Према подацима Економског института планом је

²⁹ Dobrivojević, I., *Selo i grad...*, str. 76.

³⁰ АС, Г-18, Препис говора председника Владе Србије др Благоја Нешковића.

³¹ Исто.

³² Павловић, М., *Српско село...*, стр. 224-229.

у Војводини требало да буде откупљено 30.197 вагона (стварно је био 29.651 вагон), уже Србије 12.681 вагон (откупљено је 9.633 вагона), Космета 2.707 вагона (откупљено је 1.991 вагон).³³ Из овога произлази да је откуп пољопривредних производа на територији Војводине остварен 98,20%, уже Србије 76% а Космета 73,60% од предвиђеног плана. Према подацима из Архива Србије, на територији Војводине тек нешто више од половине домаћинства (55,29%) испунило је своју откупну обавезу.³⁴ Најлошије је прошао откуп кукуруза пошто је процена самог приноса подбацила за 50%, тако да ни план није могао бити остварен у истој тој размери – до почетка 1947. године није било откупљено ни 50% предвиђених планом.

Незадовољан политиком српског руководстава, Јосип Броз на седници Политбироа од 4. марта 1947. године критиковао је ЦК КП Србије, посебно секретара Благоја Нешковића, а затим и чланове Милентија Поповића, Јована Веселинова и Петра Стамболића,³⁵ оптужијући их за секташтво и опуртунизам, својевољно смањивање откупних количина, непоштовање одлуке ЦК, отпор према линији Партије, изазивање проблема у снабдевању и несналажење на сузбијању сељачког отпора у Војводини.³⁶ Седници су поред Јосипа Броза и српског руководства, присуствовали Едвард Кардељ, Александар Ранковић и Милован Ђилас. Најпре је Јосип Броз изнео своју критику упућену ЦК КП Србије: „Откуп нам се свети. Нијесте поступили према одлуци ЦК. Сами сте смањивали количине. Приступили сте откупу споро. (Наводи цифре из којих се види да НРС има две трећине засејане површине у Југославији). Линија ЦК Србије је опортунистичка. У Војводини увијек имамо отпор. Кулак у Војводини је зајашио Партију, а ви сте му на репу. Ваша ‘сељачка’ политика је у ствари кулачка. Захваљујући вашој неправилној линији, дошли смо у тешку ситуацију са прехраном. Код вас је био отпор од Блашка па наниже. Треба да поставимо ваш однос према ЦК и његовој линији. И код нас, као у СКП(б), чиме су почела привредна питања, избија отпор према линији партије. Блашко се мало упознаје са проблемима и говори о њима напамет. У партији не смијемо допустити мимоилажења. Једино се ЦК КПС, одупире линији ЦК КПЈ. По пол. питањима сте секташи, по економским – опортунисти.”³⁷

³³ Исто.

³⁴ АС, Централни комитет Савеза комуниста Србије, Комисија за село Ћ-2, К-2, Преглед испоруке белих жита по категоријама рода 1946. од 28. децембра 1946. године.

³⁵ Милентије Поповић је био председник Планске комисије у влади Благоја Нешковића, Петар Стамболић, први потпредседник, а Јован Веселинов министар индустрије.

³⁶ Архив Југославије (АЈ), Политбиро III/24, Састанак Политбироа ЦК КПЈ са руководством ЦК КП Србије 4. март 1947; Dobrivojević, I., *Selo i grad...*, str. 89; Petranović, B., *Istorija Jugoslavije...*, III, str. 108.

³⁷ АЈ, III/24, Састанак Политбироа ЦК КПЈ са руководством ЦК КП Србије 4. март 1947.

План откупа не само житарица већ и индустријских производа јесте највише подбацио у Србији, од које су и постојала највећа потраживања.³⁸ Разлози томе су били бројни, нереалност самих планова, лоша организација откупа, недостатак радне снаге, економска криза.³⁹

Чињеница је да су у нарочито у Војводини долазило до кршења партијске линије у смислу да су сељаци који нису испоручивали обавезе саслушавали чланови месних комитета, а не месних одбора, да су постојали пропусти у контроли откупа и попуштања у одређеним случајевима које је чинило покрајинско руководство.⁴⁰ Немамо податке да је Благоје Нешковић заиста смањивао квоте, и то је мало вероватно, али је „гледао кроз прсте” таквој политици, тим пре што је планове сматрао за тешко остварљиве.

Едвард Кардељ се сложио са Јосипом Брозом и критиковао у првом реду став Благоја Нешковића као неодређен и колебљив, а затим и однос комплетног српског руководства ЦК КПС. Александар Ранковић је потом узео реч и сложио се са изреченим критикама: „Питање откупа постављено је на време. Блашко на почетку тврди да жита нема толико. Отуд све. Закаснило се с откупом.[...] Другови из ЦК Ср подлијежу утицају одоздо. Партија у Србији је имала ненормални развој, после развоја, ушло је и непријатеља, радника је мало у партији. Све се то одражава и на органима власти на терену. Код Блашка се, нарочито у последње вријеме опажа отпор. Све то изгледа као да код Блашка нема вјере у Партију. Блашков став према Кидричу⁴¹ је неправилан.”⁴²

Благоје Нешковић био је изненађен због таквог напада Јосипа Броза и својих партијских сабораца и није сматрао да води неку погрешну политику: „никада нијесам помислио да имам линију против ЦК КПЈ. Оно што се овде (у ЦК КПЈ) поставило – борио сам се, а у Мадери смо повисили цифру. Не видим да сам имао другу линију, чим је повишено, предузео сам мере да се оствари. Грешка је што смо закаснили. Било је тешкоћа. План откупа нијесу добили до

³⁸ Obradović, Marija, „*Narodna demokratija*” u Jugoslaviji (1945-1952), Beograd 1995, str. 244-251.

³⁹ Isto.

⁴⁰ Попов, Ј., *Драма на војвођанском селу...*, стр. 229.

⁴¹ Борис Кидрич (1912 – 1953), родио се у Бечу, а школовао у Љубљани и Прагу. Од 1928. године био је члан СКОЈ-а, а убрзо је постао члан КПЈ. Након Шестојануарске диктатуре био је један од главних задужених за обнављање Покрајинског комитета за Словенију, а 1935. године постао је секретар Централног комитета СКОЈ-а. У току рата био је политички комесар Главног штаба НОП одреда Словеније, а потом политички комесар Главног штаба НОВ и ПО Словеније. Године 1945. постао је први председник владе Словеније, а у јуну 1946. године министар за индустрију у влади ФНРЈ. Потом је био председник Планске комисије и Привредног савета при влади ФНРЈ. Од 1948. године изабран је за члана Централног комитета КПЈ, а у новембру 1952. године за члана извршног бироа и члана Секретаријата извршног бироа ЦК КПЈ. Преминуо је 1953. године. („Boris Kidrič” u: *Vojna enciklopedija*, IV, Beograd 1961, str. 430-443).

⁴² АЈ, III/24, Састанак Политбироа ЦК КПЈ са руководством ЦК КП Србије 4. март 1947.

24. децембра, пов.бр. 2.354, на његов захтјев. За изборе смо – насупрот захтеву одоздо – имали став да откуп служи као средство мобилизације за откуп. Линија им је била – не попуштати. За Србију нисам интервенисао да се цифре смање, нити сам на томе инсистирао.⁴³

Јосип Броз је инсистирао да Благоје Нешковић призна грешку и прихвати самокритику: „Ђидо (који је питао како се односи Блашко према критици, а не цифре?) има право. Није битно када је шта било, него – како се односиш према критици. Хоћемо да одеш са убеђењем да је критика правилна. Линија ваша је другачија. Треба је исправити – то хоћемо да видимо.”⁴⁴

Благоје Нешковић је тврдио и даље да не сматра да има другачију линију: „Никада се нијесам поколебао када је неко из ЦК КПЈ нешто рекао. А ако треба – да чујем и ћутим и извршавам [...] Када сам о плану говорио мислио сам на то да се нијесмо ангажовали у прављењу плана. Не видим да је линија пољопривредних машина супротна линија. Не сумњам у могућности индустриј.[индустријализације – прим. Е. М.] и електри.[електрификације – прим. Е. М.]. Што се тиче линије ако је погрешно, хоћу да увидим... нисам мислио да имам другу линију, то је тешка ствар[...] Рекао сам ако дамо стручњаке сумњам у извршење плана. То је тачно. Иступао тако да се могло схватити да сумња, али због тога да види, шта се мисли[...] Мислим да су још више гријешили у привреди и да се доскора нијесу бавили привредом.”⁴⁵

Петар Стамболић, Јован Веселинов и Милентије Поповић прихватили су критике на састанку израчене на рачун ЦК КПС.⁴⁶ Петар Стамболић се сложио с тим наводећи и то како „на сједници ЦК Ср на примјер, никада није дискутовано питање откупа и како мисли да ће грешке моћи исправити, јер су дисциплиновано за линију партије, иако су у пракси отступали.”⁴⁷ Занимљиво је да се и Јован Веселинов, који је био истакнути руководилац из Војводине и добро познавао ситуацију на терену, сложио такође са критиком упућеном на рачун војвођанског руководства да су „у откупку спроводили кулачку политику. Наметнуто им је одоздо да нема жита”.⁴⁸

Благоје Нешковић се одлучно бранио од оптужби, али и са много емоција, као што је забележио Милован Ђилас, који је био записничар на овом састанку: „Не може да дође свијести. Схвата да може да гријеш. Али сумња да може да ради против линије Партије – кад помислим, кожа ми се најези.”⁴⁹

⁴³ Исто.

⁴⁴ Исто.

⁴⁵ Исто.

⁴⁶ Исто.

⁴⁷ Исто.

⁴⁸ Исто.

⁴⁹ Исто.

Седница је показала да србијанско руководство није било компактно у одбрани својих ставова и да је постојало неслагање са Борисом Кидричком, који је представљао словеначко руководство. Благоје Нешковић је највише критикован као најодговорније лице за неуспех откупа у Србији, али за разлику од осталих, једини није хтео да беспоговорно прихвати критике, што није била уобичајена нити пожељна реакција у систему Комунистичке партије Југославије.

На крају је предложена комисија за откуп жита у Војводини, у којој је Благоје Нешковић одређен као главни да „среди ситуацију”. Оштра критика којом је Благоје Нешковић био изложен на овом састанку, и цео српски кадар, може се узети као почетак политике Јосипа Броза за слабљење Србије, и то баш путем критике и одстрањивања најспособнијих људи са политичке сцене, најпре Благоја Нешковића, а потом и Александра Ранковића.⁵⁰ То је само једно од могућих тумачења, а извесно је да је критикау Политбироу за последицу имала додатно поштравање мера према „кулацима”, али и према нижем партијском кадру. Настојећи да се докаже као „добар комуниста”, свестан тежине оптужби да одступа од линије Партије, Благоје Нешковић је појачао притисак да би се задате норме оствариле. Нова Уредба од 11. марта 1947–1948. године „озаконила” је откуп житарица као трајни процес, а појачана је контрола. Органи Контролне комисије ЦК КПЈ су на само терену пратили и испитивали темпо откупа, а Осман Карабеговић именован је за повереника ЦК – за откуп у Војводини.⁵¹ Он је био именован на челу Изванредне комисије и имао је непосредан задатак да организује и прати откупа кукуруза и пшенице у Војводини. Централни комитет је у Војводину послао и своје инструкторе да прате и помогну откупну кампању. Они су били подређени Осману Карабеговићу, а слали су извештаје Покрајински комитет. Ванредна комисија за откуп скоро је свакодневно слала извештаје о проблему и току откупа и то врло детаљне за скоро свако село.⁵²

Непосредно пре него што ће отићи у Војводину, Благоје Нешковић је одржао састанак са секретарима ОК 17. марта 1947. године, на коме је пренео ставове са састанка у Политбироу и том приликом је рекао: „Јасно је да сте се ви поколебали пред тешкоћама, да нисте имали довољно вере у то да се то може остварити, а не што ви нисте хтели. И ЦК има кривице, јер смо ми видели, а нисмо вас довољно опомињали, јер јасно је да се опортунизам не може зауставити само на једном човеку – он се шири као зараза и захвата све околу.”⁵³

Благоје Нешковић се затим упутио у Војводину, где је ислеђивао месне органе, оптуђујући их што откупна политика није дала резултате који задовољавају. Критику којој је био изложен на седници Политбироа он је пренео на

⁵⁰ Попов, Ј., *Драма на војвођанском селу...*, стр. 229.

⁵¹ Исто, стр. 230.

⁵² Павловић, М., *Српско село...*, стр. 250.

⁵³ АС, Г-17, Записник са саветовања са секретарима ОК од 17. марта 1947. године.

партијску организацију Војводине: „Нема сумње да су се ту чиниле техничке грешке услед незнања, али од самог почетка, на пр. откупа јасно се показало да се у партијској организацији наилазило на отпор, када је партијска организација требало да спроведе линију Партије – директиву Партије. Давати отпор линији Партије само по себи значи спроводити неку другу линију, не линију Партије већ линију која је у супротности са линијом Партије.”⁵⁴

Репресија није била резервисана само за простор Војводине, и у осталим деловима Србије то је био чест случај. Благоје Нешковић није се мирио с тим да нема жита, већ је рекао да су сељаци по природи шпекуланти и да крију жито, а да партијско руководство греша, јер се поводи за њиховим лажним изјавама: „Кулак виче да нема, Комитет каже да нема, кулак виче да нема толико површина ви вичете нема површина, кулак виче појели су коњи, ви вичете коњи су појели. Просто сте били мегафон кулачки.[...] То скраћивање времена откупа, повисавње норме, количине, све је то ишло наруку непријатељу. То је практично значило терати ствари до апсурда и онемогућавати откуп.”⁵⁵

Незадовољни радом партијски челници почели су са сменама војвођанских секретара и искључивања из партијског руководства. Већ почетком априла месеца на територији Војводине је искључено из Партије 757 чланова,⁵⁶ до маја је искључено још 1.895 чланова, а до децембра 1947. године искључено је 1.969 чланова.⁵⁷ Било је смењено 75 секретара ћелија, 47 искључених чланова СК и 12 секретара СК, а нешто више од 10.000 „кулака” у Војводини прошло је кроз затворе због неизвршавања обавезе.⁵⁸ Као нова мера агитације уведено је „индивидуално убеђивање произвођача”, што је у пракси значило да су агитатори добијали спискове домаћинстава која нису извршавала у потпуности или уопште откупну обавезу, а затим су ишли по кућама, где су настојали да политички утичу да се изврши откупна обавеза. У неким местима уведено је и да се преко радио-звучника износе резултати откупа и да се истичу примери појединих села или појединаца.⁵⁹ Покрајински комитет КПС за Војводину, организовао је честе састанке са секретарима СК и МК, на којима се испитивао и истраживао сваки килограм непредатих тржишних вишкова, након критике коју је претрпео од Благоја Нешковића, одлучено је да убудуће секретари средских комитета лично

⁵⁴ ИАБ, 2157, К-8, Записник са састанка чланова ПК и инструктора ПК, политичких и организационих секретара средских и градских комитета у Војводини одржаног 21. марта 1947. године у Новом Саду.

⁵⁵ Исто.

⁵⁶ АС, Ђ-2, ф187, Извештај Покрајинског комитета КПС за Војводину од 9. 4. 1947. године.

⁵⁷ АС, Ђ-2, ф190, Развој и организационо стање КПС у Војводини.

⁵⁸ АС, Ђ-2, Годишњи извештај ПКВ за 1947. година.

⁵⁹ Павловић, М., *Српско село...*, стр. 253.

руководе радом на откупу. Спроведене су и нове репресивне мере милиције и УДБ-е и извршена су чишћења одборника.⁶⁰

Упркос великом притиску и претњама, откупни планови 1946–1947. године нису били испуњени, биланс је био откупљених 27.779 вагона на подручју Народне Републике Србије. Од тога кукуруза: 24.691 вагон у Војводини, затим 2.286 вагона у Србији и 802 вагона на Космету и белих жита: 25.543 вагона у Војводини, 8.975 вагона у Србији и 1.578 вагона на Космету. Укупни проценат откупа житарица био је 84,3%, што је, поред свих очекивања и притисака, оцењено недовољно.⁶¹

Раскорак у раду виших и нижих органа постао је важна тема и за председника Народне Републике Србије Благоја Нешковића, који је 23. марта 1948. године упутио и Јосипу Брозку писмо да до њега стижу многобројне жалбе нижих органа власти и странака због третмана од виших органа власти, у коме је стајало: „Виши органи не оцењују увек захтеве нижих органа према њиховим стварним потребама него често, површно прилазећи ствари, одбијају постављене захтеве, некада из чисто формалних разлога, а још чешће не испитују све могућности или се не потруде да нађу начин како би нижим органима пружили помоћ и удовољили њиховим оправданим захтевима или потребама. Виши органи, и у случајевима када је повољно решен предмет, често не воде контролу над извршењем датих обећања и издатих наређења.”⁶²

Сељаци су нерадо приступали у сељачке радне задруге, којих је у оквиру једног села могло бити више и радили су то најчешће под притиском, па су често тражили начина да избегну наметнуте обавезе. „У сељачким радним задругама, углавном, били су сиромаси, а неки од оних богатијих били су непријатељи, намерно су ушли само да би правили штету. Имали смо у селу пет сељачких радних задруга. У једној од њих, звала се „Благоје Нешковић”, ти саботери су тровали коње, давали су им рицинус. Када сам ја био председик задруге, спавао сам у бразди, те хватао лопове и народне непријатеље и слао их у затвор.”⁶³

Задругарству је придаван велики значај, сматрано је да би сви требало да се упишу у радне задруге. „Основни тип задруге земљорадничка задруга, која треба да буде комплексна и која треба да се бави поред трговине индустријским и пољопривредним производима и другим задацима да се развија у том правцу да врши читаву реконструкцију села, да помогне у колективизацији села која има своје специфичности код нас[...] Пут наше колективизације није исти као у СССР. Ми нећемо ићи тим путем стварања форсирањем колективизације док немамо сва сретства. Наш однос према ступању кулака у задруге другачији је

⁶⁰ Попов, Ј., *Драма на војвођанском селу...*, стр. 238.

⁶¹ Павловић, М., *Српско село...*, стр. 256.

⁶² АС, Г-17, Свим председницима СНО, ГИО НА АП Војводине, АКМО.

⁶³ Божић, Д., *Црвени јарам...*, стр. 184.

него у СССР. Ми кулаке пуштамо у све типове задруга не спречавамо им улазак у задруге. Колективизација у СССР-у је вршена под специјалним условима у времену када се радило о разбијању империјалистичког ланца.”⁶⁴

Благоје Нешковић је у складу са актуелним курсом југословенске политике осетио потребу да истакне разлику између СССР и ФНРЈ, која је настојала да изгради сопствени пут у социјализам. Будући да је започела криза са Информ-биroom, такви ставови су били очекивани.

Економска 1947–1948. година била је знатно успешнија у спровођењу плана, мада поново није био у потпуности остварен у свим деловима, што се може повезати са репресијом и чињеницом да се курс заострио. Обавезни откуп пшенице и ражи био је остварен са 80,36%, јечма 100,49%, а овса 97,23%, што је за бела жита износило укупно 81,85% од предвиђеног.⁶⁵ Међутим, подстакнут критиком којој је био изложен, партијски врх и даље није био задовољан таквим резултатом, а Благоје Нешковић је истицао да се од сељака могло и морало узети више. За разлику од њега, Јован Веселинов је указивао на то да је план откупа кукуруза за читаву Србију, а поготово за Војводину, нереалан, да је засејана мања површина него 1947. године, те да није логично да се план откупа повећава и то за 10.000 вагона.⁶⁶ Ипак, он је према саветима Благоја Нешковића и Бориса Кидрича, наставио да инсистира на откупним плановима иако је сам тврдио да су нереални и да се Уредба морала кршити.⁶⁷ У НРС било је откупљено 51.945 вагона белих жита и 78.112 вагона кукуруза што је било између 30% и 50% укупне процене производње житарица у НРС.⁶⁸ То је била прва година када се могло говорити у неким деловима и о премашивању плана предвиђених откупом.

Благоје Нешковић је нарочито у својим јавним наступима инсистирао на ангажовању Народног фронта у обавезном откупу: „Народни фронт на селу треба да се осећа одговорним и за испуњење обавезног откупа за артикле које буде влада одредила. До сада је, међутим, била таква пракса да се Народни фронт обично повлачио када је наступао обавезни откуп. Ако се, међутим, Народни фронт ангажује и у овоме, сигурно је да би се правило безброј мање грешака него што је то обично био случај.”⁶⁹

Од сукоба са ИБ променила се политика према селу, наређено је укидање сељачких радних задруга које су се показале неуспешне. Највећи притисак за

⁶⁴ АС, Г-17, Свим председницима СНО, ГИО НА АП Војводине, АКМО.

⁶⁵ Павловић, М., *Српско село...*, стр. 276.

⁶⁶ Petranović, Branko; Končar, Ranko; Radonjić, Radovan, *Sednice Centralnog komiteta KPJ 1948-1952*, Beograd 1985, str. 139.

⁶⁷ Попов, Ј., *Драма на војвођанском селу...*, стр. 275.

⁶⁸ Павловић, М., *Српско село...*, стр. 277.

⁶⁹ *Drugi kongres Narodnog fronta Srbije*, Beograd 1948, str. 17-18.

колективизацију села био је првих дана од избијања Резолуције Информби-роа.⁷⁰

Иако је Благоје Нешковић важио за главног инспиратора бруталне откупне кампање у НРС и једном приликом „изјавио да скоро неће бити више сељака који нису били у апсу”,⁷¹ приликом саветовања са среским руководиоцима истицао је значај првенствено политичког рада међу сељаштвом, па тек онда притисак милицијом, што је било у складу са целокупном пропагандом коју је пратио откуп: „Рад УДБ-е и милиције је саставни део нашег рада, али не једини и искључиви. Политички рад то је основни рад. Не кажем ја, да ћете ви кулаке убедити. Није то циљ практичног рада, али је циљ да се у селу и месту створи таква ситуација, да он нема другог излаза без да да жито и кукуруз, да нема никакве подршке, да се врши са свих страна политички притисак, да му се укаже на перспективу и могућности у коју може да дође ако задржи став који има.”⁷² За разлику од њега, Јован Веселинов се залагао за још одлучнији обрачун са сељацима који држави не предају жито, па је 1949. године изјавио на саветовању: „Против кулака морамо предузети конкретне мере да га гонимо, а не да се цела ствар своди на разговор и причање са њима. Ми немамо више времена за убеђивања, остало нам је још неколико дана, и треба га судити на робију, а не разговарати са њим.”⁷³ Он је правдајући се жељом да се у потпуност изврши план, наводио да је у Војводини било обављено око хиљаду конфискација 1949. године, што се сматрало за политику раскулачења, а да су често сељаци били врло грубо третирани, јер су извршиоци „губили нерве, шамарали, вукли за бркове.”⁷⁴ Овакво понашање извршилаца правдано је борбом за остварење плана.

Колективизација је требало да се представи као добровољна, али је у ствари била присилна. Казне су биле строге – присилан рад и затвор ко се одупре колективизацији.⁷⁵ Благоје Нешковић на саветовању у Градском комитету јасно дефинише своје ставове према онима који су завршили у затворима због отпора откупној политици и каже: „Све оне који су све испоручивали, ми ћемо пуштати из затвора. Ако је он и давао отпор нашим властима, а стварно није имао довољно жита, већ нам је дао и последње зрно, ми можемо такве одмах пуштати. Оне, који су нам давали отпор, а имали су и остало им је довољно, те

⁷⁰ Божић, Д., *Црвени јарам...*, стр. 133.

⁷¹ Dobrivojević, I., *Selo i grad...*, стр. 342.

⁷² ИАБ, 2157, К-8, Записник са састанка чланова ПК и инструктора ПК, политичких и организационих секретара среских и градских комитета у Војводини одржаног 21. марта 1947. године у Новом Саду.

⁷³ АС, Ђ-2, ф189, Стенографски записник са саветовања у Покрајинском комитету КПС за Војводину од 27. 09. 1949.

⁷⁴ *Sednice Centralnog komiteta KPJ*, стр. 424.

⁷⁵ Dobrivojević, I., *Selo i grad...*, стр. 310.

нећемо пуштати. Даље, нећемо пуштати оне који су делимично испоручили и више неће да испоруче, а имају жита.[...]”⁷⁶

Међутим постало је све реалније да се планови обавезног откупа не могу испунити. План обавезног откупа кукуруза био је 1948. године остварен са 86,2%, од тога на подручју Војводине са 90,7%, уже Србије 74,6% и Космету 81,8%, што је оцењено као врло лоше, јер је постигнут слабији резултат него претходне године.⁷⁷ План откупа стоке такође је подбацио и био је испуњен са 82% од зацртаног.⁷⁸

Ни откупни план за 1949. годину није био остварен, план белих житарица за подручје уже Србије износио је 29.116 вагона (од чега је откупљено 26.647 вагона или 91,5%), за Космет 5.579 вагона (од чега је откупљено 4.677 вагона или 83,8%). У Војводини је био остварен 94,27%. Највећи број је само делимично испунио своју обавезу.⁷⁹ Крајем 1949. године донета је нова уредба о откупу житарица, која је произвођаче задуживала према целокупној обрадивој земљи, урачунавајући у обрадиве површине и она земљишта која су раније била оранице. Уредба је имала за циљ да спречи даље необрађивање земљишта, које се све више повећавало.⁸⁰

Суочени са растућим незадовољством, партијски челници су почели да размишљају о одустајању од норми у појединим областима. Јован Веселинов је на Трећем пленум ЦК признао да је републичко руководство имало нереалну процену стварних могућности за испуњење откупног плана.⁸¹ Такође је изразио сумњу да ће и план према новој уредби за 1950. годину ићи врло тешко и да, према његовом мишљењу, она „није никакав стимуланс, већ ће изазвати тешкоће”, због чега је инсистирао на томе да би требало водити расправу о плановима откупа.⁸² Према његовим речима, Уредба је могла да стимулише произвођаче само ако би количина која је предвиђена за откуп била мања бар за половину.

Благоје Нешковић се, пак, супротставио оваквом ставу: „Ја сматрам да је чињеница да су количине предвиђеног откупа нама неопходне, а план за идућу годину није мањи него већи. Године 1951. још већи, а 1952. још ће порастати. То је сасвим разумљиво, јер је у вези с развојем наше индустрије. Ако ми сада почнемо да се колебамо око неких планова и да говоримо треба ли или не треба, а онда не тражимо начина да дођемо до предвиђених количина, она ће нам, наравно испасти из руку.”⁸³ Благоје Нешковић је пак, пошао од производње,

⁷⁶ АС, Г-17, Саветовање ЦК КПС.

⁷⁷ Павловић, М., *Српско село...*, стр. 300.

⁷⁸ Исто.

⁷⁹ АС, Ђ-2, К-3, Годишњи извештај ПКВ за 1949. годину.

⁸⁰ АС, Ђ-2, К-1, директива ЦК КПЈ-КЗС ЦК Србије од 21. 10. 1949. године.

⁸¹ *Sednice Centralnog komiteta KPJ...*, стр. 456.

⁸² Исто, стр. 432.

⁸³ Исто.

односно да би требало повећати приносе, с једне, а не расипати резервне фондове, с друге стране, тражећи да се и руководиоци у другим републикама ФНРЈ, а не само у Србији, побрину за то.⁸⁴ Он се залагао за равномернију расподелу укупних количина откупних планова између република, првенствено мислећи ту на Хрватску, пошто су руководиоци одатле сматрали да притисак на сељака у тој републици може изазвати још веће политичке проблеме у Републици Хрватској.⁸⁵ Благоје Нешковић био је један од смелијих српских руководилаца који се супротставио таквом становишту.

Ни Јосип Броз Тито није желео да прихвати да су планови откупа нереални, чему је доприносила и чињеница да је 1949. година након рата у погледу приноса била најбоља послератна година. Он је сматрао да су потешкоће у откупу биле везане за слаб политички рад на терену и неблаговремене припреме, те лоше контроле сетвених планова.⁸⁶ Због свега овога настављено је са нереалним плановима, што је имало за последицу да је 1950. године откуп још подбадио. Укупан откуп у НРС био је остварен за кукуруз 91%, пшеницу 87% у односу на план, који је био коригован. Било је откупљено белих жита 40.751 вагон, а кукуруза 36.167 вагона, што је у односу на 1949. годину било ниже за 44%.⁸⁷ Поред нереалних откупних планова, томе је допринела и огромна суша која је погодила земљу.

Почетни план откупа за 1951. годину је због сељака који су се масовно жалили на превисоке обавезе, два пута коригован, па је на крају дошло до смањења у односу на првобитни задатак и износио је 43.353 вагона белих жита.⁸⁸ На крају је план откупа у НРС био остварен са 101,6%, али је Комисији за село поднет највећи број жалби – више од 60.000, на неправедно разрезивање, што је утицало на смањење откупне обавезе.⁸⁹ До 20. октобра 1951. године од укупног броја пријава поднетих против произвођача, 7.720 – било је оптужено 1.662, осуђено је 1.232 (на временске казне 834 и новчане 398), а притворено 1.448 произвођача. Око 50% пријава је Јавно тужилаштво НРС одбацило као неосновано.⁹⁰ Откуп је, супротно очекивањима, протекао мирније него обично иако је и даље био праћен жалбама сељака.⁹¹ Ово је била уједно последња година спровођења политике принудног откупа.

⁸⁴ Исто, стр. 457.

⁸⁵ Попов, Ј., *Драма на војвођанском селу...*, стр. 338.

⁸⁶ Исто, стр. 318.

⁸⁷ Павловић, М., *Српско село...*, стр. 338.

⁸⁸ АС, Ђ-2, ф255, Рекапитулација дефинитивних планова откупа белих жита, 3. 8. 1951. година.

⁸⁹ Исто.

⁹⁰ АС, Ђ-2, ф255, Извештај јавног тужилаштва НРС Јавном тужилаштву ФНРЈ о откупу белих житарица од 27. 1. 1951. година.

⁹¹ Исто, Анализа завршног тока откупа белих жита за 1951, 8.11.1951. година.

Пред жетву 1952. године донета је Уредба о укидању обавезног откупа житарица, коју је потписао Јосип Броз као председник Владе и министар народне одбране, у нади да ће тако стимулирати иницијативу произвођача за повећање пољопривредне производње и изношење вишкова на тржиште. Промењена политичка ситуација и економска помоћ са Запада омогућила је напуштање политике откупа, која сад више није сматрана за нужну.⁹²

Србија је остала највише погођена том политиком од свих федералних јединица, а Благоје Нешковић је као део српског политичког кадра био задужен на највишој инстанци за његово што успешније спровођење. У суштини деловао је као извршилац политике државног плана и у складу са тражењем од њега на савезном нивоу, а курс у откупу је заоштрио нарочито након критике коју је претрпео на седници Политбироа од 4. марта 1947. године, када је био принуђен да додатно поштри откупну политику у НРС. Иако на том састанку, за разлику од осталих чланова ЦК КПС, није био спреман да беспоговорно прихвати критику, већ се није мирио са оптужбама, то није имало утицаја на целокупну репресивну политику републичког руководства коју је на крају и сам прихватио. Војводина је била изложена највећем притиску, а Благоје Нешковић је сурово критиковао тамошње руководство због неиспуњења планова откупа. У историографији је остао упамћен као носилац бруталне кампање откупа спроведене у Србији, који се хвалио како ће ускоро „сви бити у апсу” због неиспуњавања својих обавеза. Пошто је искритикован као превише попустљив према својим потчињенима и „кулацима”, што је приписано његовој националној осетљивости, Благоје Нешковић као да је желео да докаже супротно, беспошtedно нападајући првенствено српски кадар у Војводини, онај исти који је највише у послератном периоду заступао српске националне интересе и захваљујући коме су ти делови остали у оквиру Србије. Његов однос је тако постао амбивалентан, с једне стране је покушао да се заузме за праведнију расподелу у политичком врху, а с друге је он сам постао инспиратор бруталног односа ради испуњавања откупног плана с којим се није слагао. Ипак, тиме није успео да поправи однос са Јосипом Брозом, а критика приликом откупа била је увод у процес удаљавања Благоја Нешковића из политичког живота.

Касније, након силаска са политичке сцене, истицао је да је Србија била неправедно оптерећена високим откупним обавезама које није могла да испуни и да су очекивања предвиђена откупним плановима била нереална, што се и показало као тачно.

⁹² Попов, Ј., *Драма на војвођанском селу...*, стр. 355.

Извори и литература

- Историјски архив Београда, Легат Благоја Нешковића и Браниславе Перовић Нешковић 2157.
- Архив Југославије, Политбиро III/24.
- Архив Србије, Централни комитет Савеза комуниста Србије, Комисија за село Ђ-2.
- Архив Србије, Президијум Народне скупштине НРС Г-16.
- Архив Србије, Председништво владе Народне републике Србије (1945 – 1953) Г-17.
- Архив Србије, Народна скупштина НРС Г-18.
- Drugi kongres Narodnog fronta Srbije*, Beograd 1948.
- Заседања антифашистичке скупштине народног ослобођења Србије и Народне скупштине Србије (7-9 април 1945 и 26-27 јул 1946)*, стенографске белешке, Београд, 1946.
- Нешковић, Благоје, *О заоштравању класне борбе на селу у садашњој етапи изградње социјализма и о савезу радничке класе и радног сељаштва*, Загреб, 1948.
- Nešović, Slobodan; Petranović, Branko, *AVNOJ i revolucija, Tematska zbirka dokumenata 1941-1945*, Beograd, 1983.
- Petranović, Branko; Končar, Ranko; Radonjić, Radovan, *Sednice Centralnog komiteta KPJ 1948 -1952*, Beograd, 1985.
- „Закон о аграрној реформи и колонизацији”, *Службени лист ДФЈ*, 28. август, 1945. година.
- „Уредба о откупу жита и стоке за потребе исхране војске и оскудног становништва Србије од 11. 5. 1945”, *Службени гласник Србије*, бр 13, 26. мај 1945.
- „Уредба о планској расподели и потрошњи робе”, *Службени лист ДФЈ*, 15. мај 1945.
- „Уредба о откупу житарица у економској 1946-1947. години”, *Службени лист ФНРЈ*, 30. април 1946.
- Божић, Драгиша, *Црвени јарам*, Љиг 1991.
- Војна енциклопедија*, IV, Beograd, 1961.
- Гаћеша, Никола, *Аграрна реформа и колонизација у Југославији 1945-1948*, Нови Сад, 1984.
- Гудац Додић, Вера, *Аграрна политика ФНРЈ и сељаштво у Србији 1949-1953*, Београд, 1999.
- Dimković, Borislav, *Seljaštvo i komunisti na selu*, Novi Sad, 1973.
- Dobrivojević, Ivana, *Selo i grad. Transformacija agrarnog društva Srbije (1945-1955)*, Beograd, 2011.
- Ђурђевић, Бранислав, *Послератно насељавање Војводине*, Нови Сад, 1995.
- Нешовић, Слободан, *Привредне, политичке и економске мере у току ослободилачке бобе народа Југославије*, Београд, 1964.
- Obradović, Marija, *Narodna demokratija u Jugoslaviji (1945-1952)*, Beograd, 1995.
- Павловић, Момчило, *Српско село 1945-1952. Откуп*, Београд, 1997.

Petranović, Branko, *Istorija Jugoslavije*, III, Beograd, 1988.

Попов, Јелена, *Драма на војвођанском селу 1945-1952: обавезни откуп пољопривредних производа*, Нови Сад, 2002.

Попов, Јелена „Дислокација индустријских постројења из Војводине”, у: *Зборник Матице српске за историју*, 51, Нови Сад, 1995.

Попов, Чедомир; Попов, Јелена, *Аутономија Војводине – српско питање*, Сремски Карловци, 2000.

Summary

Dr Ena Mirkovic, Research Assistant

Blagoje Neskovic and the compulsory crop purchase policy (1945–1952)

The paper aims to analyze the attitude of Blagoje Neskovic towards the compulsory crop purchase policy. Blagoje Neskovic was a prominent figure in the communist movement of Yugoslavia who held key government offices after World War II. At the congress to found the Communist Party of Serbia in May 1945, Neskovic was appointed Central Committee secretary, and he held the office until 1948. In 1945-1948, Neskovic held the office as prime minister of People's Republic of Serbia, and from 1946 until 1951 he also chaired the State Control Commission of People's Republic of Serbia. At the top government meeting in March 1947, Neskovic was criticized for implementing an excessively lax policy as regards crop purchase quotas in Vojvodina. On this occasion, Blagoje Neskovic did not take heed of the criticism voiced by the top party leadership. Even though Neskovic underscored on multiple occasions later on that he had strived to demonstrate that Serbia had been unjustly burdened by the crop purchase plans, historical records refer to Neskovic as the instigator of a brutal crop purchase campaign in the Republic of Serbia. In 1952, Neskovic assumed the office as deputy prime minister of the Federal People's Republic of Yugoslavia. In October 1952, however, the Political Bureau of the Central Committee of the Communist Party of Yugoslavia appointed a commission which stripped him of all his offices. One of the charges stated that he did not implement the official policy of the Communist Party of Yugoslavia in the crop purchase and instead acted as an opportunist. Drawing on the available archive materials and historical records, the paper aims to shed a closer light on Blagoje Neskovic's role in the implementation of the crop purchase policy in the territory of People's Republic of Serbia.

Keywords: Blagoje Neskovic, the compulsory crop purchase policy, Vojvodina, Serbia, communists.